

0/14.371

KANDIDÁTUSI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

"...HA MINDEN ÖSSZETÖRT"

AZ ELHURCOLT RADNÓTI KÜLTÉSZETE

Irta:

MELCZER TIBOR

BUDAPEST

1989

MAGYAR
TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖNYVTÁRA

I.

Az értekezés tárgya

Értekezésemben egy-egy egymást feltételező minimális és maximális programot szerettem volna megvalósítani. A legkevesebb, amit témaválasztásom megkövetelt: igyekezsem megmutatni Radnóti Miklós 1944-ben történt elhurcoltatása utáni költészetének minden -- számomra lényegesnek tűnő -- elemét. A munkára készülve azonban rá kellett jönnöm: tervemnek csak akkor lehet reális esélye, ha megvizsgálom költészetében lehetőleg minden előzményt. Radnóti utolsó tíz verse ugyanis nemcsak egy külön-és tragikus világban létrejött alkotások együttese, hanem igen sok szempontból gyűjtőlencseszerű összefoglalója az eleműnek és a költő megannyi műveltségbeli élményének is. Ezek vizsgálata tehát szükségszerűen tárgya és módszere is az értekezésnek.

A szűkebben vett témát az elhurcoltatás utáni versek -- általam választott -- csoportosítása jelenti. Melyek közül a nyitó és a zárófejezetet egy-egy allegória tárgyalása képezi. A Gyökér allegóriája -- a fogság helyzetében -- újrafogalmazza a már hosszú évek óta megannyi változatban élő, egyértelmű Radnóti Miklós-i ars poeticát, a mindvégig kitartó költői helytállást, a fogalom Arany János-i értelmében. Ezért tartom a Gyökért a fogság költeményeihez, sőt, az életműhöz is kulcsversnek, a választottam tárgyalását az értekezés nyitófejezetének. S végsősoron ezt az ars poeticát teljesítette ki a halhatatlan költő, a kortalan dalnok -- verseiben már szintén réggen ott lévő -- képzetével, Nyolcadik eclogájában, ekként kapcsolódván a váteszköltő sok évezéades nemzeti hagyományához.

Egyszermind ezt az ars poeticát történetfilozófiai és vallásbölcséleti tánylatokban mutatja meg. Ezért tartottam nemcsak célszerűnek, hanem méltónak is, hogy e mű értékelésével zárjam az elhurcolt Radnóti költészetének bemutatását.

A két köztes tematikus egység megválasztása mintegy következik a fogság egymástól élesen elkülönülő két helyzetéből. Az egyikben még volt mód a hosszabb kontemplációra és nagylelegzetű művek alkotására. A másik már csak rövidke költői feljegyzésekre, drámaian sűrített poétai helyzetjelentésekre adott lehetőséget. A Heidenau-lágerben és utóbb a bori központi táborban a művekben kifejeződik az a tény, hogy ott immár a költő kizárólagos kincsei: emlékei. Ezért eme versek akkor is együvé tartoznak, ha nyilvánvaló, hogy az emlékezés líráját nem határozhatja meg egyetlen irodalmi élmény, a prousti hatás. Ezt megkerülhetetlennek tartva, az emlékezés, az emlékek valóságát tartom a versek legfőbb lírai elemének. A hazafelé tartó menetben, majd az itthoni "halálmenetben" pedig szükségessé válik -- Tolnai Gábor meghatározásával élve -- az utolsó stílusváltás az életműben. A mikrokozmosz ama világának felmutatása, amely művészi módszer lényegét a költő -- sok évvel korábban, kivált Bálint Györgyről szólván -- elméletben megfogalmazza, majd önön költészetében módszeresen kezdi megvalósítani. S utolsó három Raglednicájában, sőt, szélesebb ecsetvonásokkal már az Erdőtettett menetben is, tökélyre viszi.

II.

Az értekezés módszerei

A dolgozat tárgyválasztásának vezérlésével a legfőbbnek tartott módszerbeli sajátosságra is utáltam. Ez pedig az elhurcoltatás utáni Radnóti-költészet lehetőleg minden előtörténetének vizsgálata, lett légyen szó saját költői motivumairól, korábban már megfogalmazott eszméiről, s igen mély és sokrétű műveltségbeli élményei közül azokról, amelyekre -- az e téren már számos eredménnyel szolgáló szakirodalom segítségével is -- ráismerhettem. A témaválasztás pedig előírta a három alapvető közelítési mód kombinálását egymással, s a verselemzés hagyományosnak tekinthető eszközeivel /veretani, stilisztikai, grammatikai és egyéb megközelítésekkel/ egyaránt.

Célkitűzésemből és a módszer vázolt elemeiből egyaránt következik a versek vizsgálatának szerteágazó jellege. Mindazonáltal kerülni szerettem volna egy könnyen kínálkozó buktatót. A vizsgálatok esetleges öncélúságát. Ezért csak a gondolatmenetemhez szükségesnek tartott, valóban felhasznált szakirodalomra hivatkoztam; evidensnek számító ismeretek forrásmegjelöléseitől pedig eleve tartózkodtam. S amit a módszer korlátjának érzek, -- a tudatosan vállalt vizsgálati sokrétűséget --, ugyanettől szeretném remélni munkám elgondolásbeli egységének biztosítását.

III.

Az értekezés eredményei

1. Felhasználva Sötér István idevágó tanulmányait és Bori Imre monográfiáját, bizonyosra vehető eredménynek merem remélni Radnóti Miklós ars poeticájának a bori versekkel történő -- az eddigi szakirodalmi eredményeken túlmutató -- meghatározását. /Különösen: Gyökér, Nyolcadik ecloga./

2. Ugyancsak bizonyítottnak vélem azt a munkahipotézisemet, hogy Radnóti elhurcoltatása utáni költészete csak az életmű egészének építkezését figyelembevéve tárható fel. Vagyis azt, hogy ez új és magasrendű költői korszak egyezersmind hatalmas szintézist is jelent. Ennek kapcsán hangsúlyozom: nem tartottam bizonyítandónak, hogy az elhurcolt Radnóti költészete -- mint ezt az irodalomtörténeti közhely-megjegyzések gyakran állítják --, az életmű kizárólagos csúcspontját jelentené. Sőt, a "visszamenőleges" vizálgatásokkal azt is igazolni szerettem volna, hogy Radnóti a magyar költészet történetének tulszárnyalhatatlan magaslataira már 1938-ban, az Első eclogával és kivált a Huszonkilenc évvel eljutott; elhurcoltatása után írott legnagyobb versei, nem kevés, a negyvenes években otthon írott költeményével egyetemben, a már kifejezésre jutott zsenialitás újabb megnyilvánulásai. Ekként egy nagy költészet betetőzését jelentik az elhurcoltatása után írott versek.

3. A szintézist igazoltnak látom mind a vezérmotívumokat, mind az eszemei vonatkozásokat, mind a műveltségbeli élményeket illetően. Mindez pereze nem zárja ki, hanem éppen feltételezi ezek fejlődését.

4. Dolgozatom eddig publikált részeinek szakmai visszhangja is feljogosíthat arra, hogy új megközelítésnek tekintsem a Gyökérről mondottakat. /Itt jegyzem meg, hogy megírásakor és 1970-ben történt közreadásakor még nem ismerhettem Radnóti Naplóját, amely ezt az Arany János-i "Mindvégig"-attitűdöt sokszorososan igazolja./ Jasonlóképpen novumnak vélem -- nem feledkezvén meg Tolnai Gábor idevágó uttörő észrevételeiről --, az idő bergsoni-prousti játéka történelmi, sorszerű kikényszerítettségének igazolását, és e módezer a Radnóti-prózából a versesbe történő átplántálódásának megfigyelését. Akkor is, ha -- mint említettem --, nem a Bergson-Proust imitációt, hanem az emlékező líra meglétét tartom elsődlegesnek. S még egyértelműben tartom ujdonságnak azt a megannyi félreértésnek, félremagyarázásnak ellenemondó fejlődésrajzot, amely -- a biblikus és hitbéli megnyilvánulások bemutatásával -- a Nyolcadik eclogáig vezetett.

x /Csillag/

Témámmal immár két évtizede foglalkozom. Kezdő tanárként tapasztaltam, s cikkek, tanulmányok, előadások szakmai és -- ami legalább ilyen fontos -- szakkorokon túli visszhangjából azóta is tapasztalom e megközelítés vélhető jogosultságát.

/Az A la recherche...-ról és előzményeiről közreadott résznek szép igazolását adta -- például Antal Gábor a Magyar Nemzet 1984. június 1-1 számában./ S eddig közreadott eredményeimnek megnyugtató visszaigazolását találtam Marianna D. Birnbaum: Miklós Radnóti -- A Biography of His Poetry

/München, 1983/ c. munkájában, s ugyancsak visszaigazolta, sokszorosán, ha számomra nem is mindig aggálytalanul, eredményei-

met Emery George: The Poetry of Miklós Radnóti

/New York, 1986./ c. könyvében. És végezetül: a dolgozatomban foglaltak ismerete nélkül nem lettem volna képes megírni Radnóti Naplójához azt a kísérőtanulmányt, amellyel az 1989-ben megjelent.

IV.

A munka témaköréből készült publikációk jegyzéke

1. Radnóti Miklós Gyökér c. verséről. Irodalomtörténeti Közlemények, 1970. 5-6. 721-733.
2. "Mint tanu szólni a kései kornak" -- Radnóti Miklós Nyolcadik eclogája. Jelenkor, 1979. 5. 443-450.
3. A költészet mint azilum Batsányitól Radnótiig. Vázlat. In: A magyar ver, Bp. 1985. 194-202.
4. "Az eltűnt idő nyomában" -- Egy fejezet Radnóti Proust-élményéből. Tiszatáj, 1984. május. 40-49.
5. "Mondd, van-e ott haza még..." Radnóti Miklós: Hetedik ecloga. Jelenkor, 1984. június, 595-601.
6. "Eretnek hadak között hőségre példakép" -- Biblikus és hitbéli vonatkozások Radnóti Miklós költészetében. Irodalomtörténet, 1984. 2. 205-232.
7. Radnóti Miklós nemzeti klasszicizmusa. In: Radnóti-tanulmányok, Bp. 1985. 78-95.
8. Radnóti Miklós. In: Ezer év. Arcképek a magyar történelemből. Bp. 1985. 442-446.

9. "Kell az áldozat" -- Sik Sándor és Radnóti lélekrajzához.
Vigilia, 1989. 1. 33-37.

10. A költő naplói. In: Radnóti Miklós: Napló. S. alá rend:
Radnóti Miklósné. A jegyzeteket és az utószót írta: Melczer Ti-
bor. A szöveget gondozta: Melczer Tibor, Székely Sz. Magdolna.
Bp. 1989. 361-384.